OILAVIY MULOQOTDA AYTILMAGAN MA’NO: O‘ZBEK VA INGLIZ TILLARIDA SUKUT, ISHORA VA BILVOSITA IFODANING KOMMUNIKATIV VAZIFALARI

Olimova Shaxnigor Olim qizi, PhD katta o‘qituvchi
Qo‘qond Univesitetiti Andijon filiali
https://orcid.org/0009-0009-6038-357X
shaxnigorolimova888@gmail.com

Annotatsiya

Maqolada o‘zbek va ingliz oilaviy muloqotida sukut, ishora, tugallanmagan gap va bilvosita ifoda orqali anglashiladigan mazmun qiyosiy-pragmatik jihatdan tahlil qilinadi. Aytilmagan ma’noning yuzaga kelishida suhbatdoshlarning umumiy tajribasi, o‘zaro munosabati va nutq vaziyati muhim o‘rin tutishi asoslanadi. Sukutning norozilik, ikkilanish, o‘zini tiyish va hissiy munosabatni ifodalashdagi o‘rni, shuningdek, bilvosita ifodaning kommunikativ keskinlikni kamaytirish xususiyati yoritiladi. O‘zbek va ingliz oilaviy muloqotidagi umumiy va farqli jihatlar misollar asosida aniqlanadi.

Kalit so‘zlar: oilaviy muloqot, sukut, aytilmagan ma’no, bilvosita ifoda, ishora, implikatura, pragmatik ma’no.

Abstract

The article provides a comparative pragmatic analysis of unspoken meaning expressed through silence, implication, incomplete utterances and indirect forms in Uzbek and English family communication. It examines the role of shared experience, interpersonal relations and context in interpreting meanings that are not explicitly verbalized. Particular attention is paid to silence as a means of expressing disagreement, hesitation, self-restraint and emotional attitudes, as well as to indirectness as a strategy for reducing communicative tension. Similarities and differences between Uzbek and English family interaction are identified through contextual examples.

Keywords: family communication, silence, unspoken meaning, indirectness, implication, implicature, pragmatics.

Аннотация

В статье в сравнительно-прагматическом аспекте рассматривается невысказанный смысл, выражаемый посредством молчания, имплицитности, незавершённых высказываний и косвенных форм в узбекском и английском семейном общении. Анализируется роль общего опыта собеседников, межличностных отношений и контекста в интерпретации невербализованного содержания. Особое внимание уделяется молчанию как средству выражения несогласия, колебания, сдерживания и эмоционального отношения, а также косвенности как способу снижения коммуникативного напряжения. На конкретных примерах выявляются общие и отличительные особенности узбекского и английского семейного общения.

Ключевые слова: семейное общение, молчание, невысказанный смысл, косвенность, имплицитность, импликатура, прагматика.

Kirish

Oilaviy muloqot mazmuni faqat bevosita aytilgan fikrlardan tashkil topmaydi. Bir-birini yaxshi biladigan kishilar o‘rtasida sukut, ishora, tugallanmagan gap yoki bilvosita ifoda ham muayyan mazmunni yetkazishi mumkin. Bunday vaziyatda tinglovchi ma’noni alohida so‘z yoki gapdan emas, balki umumiy tajriba, oldingi suhbat va mavjud nutq vaziyatidan kelib chiqib anglaydi.

Masalan:

— **Bugun ham kech kelasizmi?**

— **...**

Ikkinchi suhbatdoshning sukuti o‘z-o‘zicha aniq ma’noga ega emas. U vaziyatga qarab tasdiq, noqulaylik, norozilik yoki javob berishni istamaslikni anglatishi mumkin. Demak, sukutning mazmuni uni yuzaga keltirgan kommunikativ vaziyat bilan bog‘liq.

H.P.Grice muloqotda aytilgan mazmun bilan anglatilgan mazmun har doim ham bir xil bo‘lmasligini implikatura tushunchasi orqali izohlaydi [1]. Oilaviy muloqotda mazkur hodisa suhbatdoshlarning umumiy bilim va tajribasi tufayli yanada yaqqol namoyon bo‘ladi. Maqolaning maqsadi o‘zbek va ingliz oilaviy muloqotida sukut, bilvosita ifoda, ishora va tugallanmagan gap orqali yuzaga keladigan aytilmagan ma’noning kommunikativ xususiyatlarini aniqlashdan iborat.

Sukut va aytilmagan ma’no

Sukut odatda nutqning yo‘qligi sifatida qaraladi. Biroq muloqotda u ham muayyan pragmatik vazifa bajarishi mumkin. A.Jaworski sukutni nutqqa qarama-qarshi bo‘lgan bo‘shliq emas, balki kommunikativ mazmun hosil qilish imkoniyatiga ega hodisa sifatida talqin qiladi [3].

Oilaviy muloqotda sukutning ma’nosi vaziyatga qarab o‘zgaradi:

— **Mendan xafa bo‘ldingizmi?**

— **...**

Bunday holatda sukut tasdiqqa yaqin ma’no kasb etishi mumkin. Ammo boshqa vaziyatda u suhbatni davom ettirmaslik, javob berishdan tiyilish yoki hissiy holatni boshqarish bilan bog‘liq bo‘lishi mumkin. Shuning uchun “sukut rozilik belgisi” degan xulosani barcha holatlarga tatbiq etib bo‘lmaydi.

Oilaviy suhbatda sukut, asosan, uch xil kommunikativ vazifada ko‘rinadi: **javobdan qochish, hissiy munosabatni ifodalash va o‘zini tiyish**. So‘zlovchi keskin javob munosabatlarga salbiy ta’sir qilishini sezganida gapirmaslikni tanlashi mumkin. Demak, sukut ayrim vaziyatlarda kommunikativ harakatning o‘zi hisoblanadi.

Aytilmagan ma’no faqat sukut orqali yuzaga kelmaydi. Ba’zan gapning bevosita mazmuni bilan so‘zlovchining asl maqsadi farqlanadi. Masalan:

— **Soat o‘n bir bo‘ldi.**

Gap vaqt haqidagi xabar bo‘lsa-da, ona va farzand o‘rtasidagi vaziyatda *“uxlash vaqti bo‘ldi”* yoki *“telefonni qo‘y”* ma’nosini anglatishi mumkin.

Ingliz tilidagi:

— **It’s getting late.**

gapida ham shunday xususiyat mavjud. Muayyan vaziyatda u *“It is time to go”* yoki *“You should go to bed”* kabi mazmunni bevosita aytmasdan yetkazadi. Har ikki holatda tinglovchi ma’noni gapning lug‘aviy tarkibidan tashqari kontekst yordamida aniqlaydi.

Bilvosita ifodaning kommunikativ vazifasi

Oilaviy muloqotda talab, maslahat yoki e’tirozni to‘g‘ridan-to‘g‘ri ifodalash ayrim vaziyatlarda keskinlikni kuchaytirishi mumkin. Shu sababli so‘zlovchi fikrni bilvosita shaklda beradi. J.Searle bunday holatlarni bilvosita nutqiy aktlar bilan bog‘lab, gapning grammatik shakli va kommunikativ vazifasi bir-biriga to‘liq mos kelmasligini ko‘rsatadi [7].

Masalan:

— **Qaroringiz noto‘g‘ri.**

o‘rniga:

— **Balki, buni yana bir o‘ylab ko‘rarsiz?**

deyilishi mumkin. Ikkinchi gapda e’tiroz saqlanadi, ammo u qat’iy hukm shaklida berilmaydi. *Balki* va so‘roq shakli suhbatdoshga o‘z munosabatini bildirish uchun imkon qoldiradi.

Ingliz tilida:

— **You should reconsider your decision.**

o‘rniga:

— **Maybe you could think about it again.**

shaklining tanlanishi ham talabning kuchini pasaytiradi. *Maybe* va *could* birliklari so‘zlovchining fikrini qat’iy buyruq sifatida emas, imkoniyat yoki tavsiya sifatida taqdim etadi.

O‘zbek oilaviy muloqotida katta-kichiklik va oiladagi mavqe ham bilvosita shakl tanlanishiga ta’sir qilishi mumkin. Masalan, katta yoshdagi qarindoshga:

— **Bunday qilmang.**

deyish o‘rniga:

— **Balki, buni boshqacharoq qilib ko‘rarmiz?**

shakli tanlanishi mumkin. Birinchi shaxs ko‘plik shakli muammoni faqat suhbatdoshga yuklamay, umumiy masala sifatida ko‘rsatadi.

Ingliz tilida ham:

— **Don’t do it that way.**

o‘rniga:

— **Maybe we could try another way.**

deyilishi mumkin. Demak, ikki tilda ham bilvositalik suhbatdoshlar o‘rtasidagi munosabatni muvofiqlashtirish vositalaridan biri bo‘lib xizmat qiladi [2].

Tugallanmagan gap va ishora

Oilaviy muloqotning yana bir xususiyati fikrning har doim ham to‘liq verbal shaklda berilmasligidir. Oila a’zolari o‘rtasidagi umumiy tajriba aytilmagan qismni tiklashga yordam beradi.

Masalan:

— **Yana shu ishni qilsang...**

Gap sintaktik jihatdan tugallanmagan, ammo tinglovchi uni ogohlantirish sifatida tushunishi mumkin. Ingliz tilidagi:

— **If you do that one more time...**

qurilmasida ham bosh gap aytilmagan bo‘lsa-da, kommunikativ maqsad tushunarli. Demak, **sintaktik tugallanmaganlik har doim kommunikativ tugallanmaganlikni anglatmaydi**.

Oilaviy nutqda ishoraviy birliklar ham shu tamoyil asosida ishlaydi:

— **Kechagi gapni yana boshlamaylik.**

— **U masalani bolalar oldida gapirmaylik.**

Kechagi gap yoki *u masala*ning mazmuni tashqi kuzatuvchi uchun noma’lum bo‘lishi mumkin. Oila a’zolari esa avvalgi tajribaga asoslanib uning nimaga ishora qilayotganini anglaydi.

Ingliz tilida:

— **Let’s not talk about what happened yesterday.**

— **We shouldn’t discuss it in front of the kids.**

kabi ifodalar ham umumiy bilimga tayanadi. Bu oilaviy muloqotda oldingi suhbatlar va birgalikdagi voqealar o‘ziga xos kommunikativ fon yaratishini ko‘rsatadi.

O‘zbek va ingliz oilaviy muloqotidagi umumiy va farqli jihatlar

O‘zbek va ingliz oilaviy muloqotida sukut, bilvosita ifoda va kontekstga tayanish umumiy pragmatik xususiyat sifatida kuzatiladi. Har ikki tilda ham so‘zlovchi fikrning bir qismini ochiq aytmay, uning anglanishini suhbatdoshning umumiy bilimiga qoldirishi mumkin.

Farq ushbu vositalarni tanlashga ta’sir qiladigan omillarda ko‘proq namoyon bo‘ladi. O‘zbek oilaviy muloqotida yosh, qarindoshlik mavqei va katta-kichiklik munosabatlari ayrim vaziyatlarda fikrning ifodalanish usuliga ta’sir qiladi. *Balki, menimcha, ...-sak, ...-sangiz* kabi shakllar e’tiroz yoki maslahatning qat’iyligini pasaytirishi mumkin.

Ingliz tilida esa *maybe, perhaps, I think, could, would, might* singari birliklar va so‘roq qurilmalari bilvositalikni shakllantirishda faol ishtirok etadi [5]. Masalan:

— **Maybe you could talk to him.**

O‘zbek tilida bunga funksional jihatdan:

— **Balki, u bilan gaplashib ko‘rarsiz.**

kabi shakl yaqin kelishi mumkin.

Biroq bu farqlardan qat’iy milliy xulosalar chiqarish maqsadga muvofiq emas. Oilaviy muloqotga yosh, hudud, avlod, ta’lim va individual nutqiy odatlar ham ta’sir qiladi. Shu sababli qiyosiy tahlilda alohida shaklning mavjudligidan ko‘ra uning **muayyan vaziyatdagi kommunikativ vazifasi** muhimroqdir.

Xulosa

O‘zbek va ingliz oilaviy muloqotida aytilmagan ma’no kommunikatsiyaning muhim pragmatik qatlamini tashkil etadi. Sukut, bilvosita ifoda, ishora va tugallanmagan gap orqali suhbatdosh bevosita aytilmagan mazmunni anglaydi.

Sukutning ma’nosi doimiy emas: u vaziyatga qarab norozilik, ikkilanish, hissiy munosabat yoki javob berishdan tiyilishni ifodalashi mumkin. Bilvosita ifoda esa talab, maslahat va e’tirozning qat’iyligini pasaytirib, oilaviy munosabatdagi kommunikativ muvozanatni saqlashga xizmat qiladi.

Har ikki tilda umumiy pragmatik mexanizmlar mavjud bo‘lsa-da, ularni yuzaga chiqaruvchi lisoniy vositalar va ularning tanlanishiga ta’sir qiladigan omillar bir xil emas. Shu bois oilaviy muloqotni o‘rganishda faqat **nima aytilgani** emas, balki **nima aytilmay, anglatilgani** ham hisobga olinishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Grice H.P. Logic and Conversation // *Syntax and Semantics. Vol. 3: Speech Acts* / Ed. by P.Cole, J.L.Morgan. New York: Academic Press, 1975. P. 41–58.
2. Brown P., Levinson S.C. *Politeness: Some Universals in Language Usage*. Cambridge: Cambridge University Press, 1987. 345 p.
3. Jaworski A. *The Power of Silence: Social and Pragmatic Perspectives*. Newbury Park: Sage Publications, 1993. 208 p.
4. Tannen D. *Talking Voices: Repetition, Dialogue, and Imagery in Conversational Discourse*. Cambridge: Cambridge University Press, 2007. 233 p.
5. Leech G. *The Pragmatics of Politeness*. Oxford: Oxford University Press, 2014. 343 p.
6. Thomas J. *Meaning in Interaction: An Introduction to Pragmatics*. London: Longman, 1995. 224 p.
7. Searle J.R. Indirect Speech Acts // *Syntax and Semantics. Vol. 3: Speech Acts* / Ed. by P.Cole, J.L.Morgan. New York: Academic Press, 1975. P. 59–82.